

SIMÓ, Meritxell (2012): *Jaume Massó i Torrents: La cançó provençal en la literatura catalana cent anys després*. Florència: SISMELE Edizioni del Galluzzo (Corpus des troubadours, 3; Études, 2), xli + 263 p.

Jaume Massó i Torrents (1863-1943) és un dels grans noms de la recerca moderna en literatura catalana i, en molts aspectes, un investigador capdavanter. El seu prominent perfil intel·lectual i l'abast de les seves activitats de promoció de la cultura catalana el situen a l'epicentre de la modernització de la cultura, les institucions i la recerca que s'estava duent a terme a Catalunya al tombant del segle xx. Tal com Meritxell Simó el defineix molt encertadament al prefaci del volum que ressenyem, va ser un dels principals artífexs d'aquestes transformacions i «pioner en la construcció d'un discurs científic sobre la literatura catalana dels orígens» (p. vii).

Potser el vessant més conegut de la seva tasca ingent, fora dels estudis medievals de què parlarem més endavant, és la d'editor, sobretot al capdavant de la revista i les publicacions de *L'Avenç*, que havia fundat el 1881. Va ser també un dels vuit membres fundadors de l'Institut d'Estudis Catalans, on va ocupar el càrrec d'arxiver-bibliotecari (1907-1914), i gran impulsor de la Biblioteca de Catalunya, on va ser responsable de la compra del fons Aguiló i de gran part de la col·lecció inicial i, finalment, en va esdevenir inspector (vegeu un esbós del seu paper en aquesta institució a Altarriba, 2013). Va presidir altres institucions de gran importància per a la vida cultural de l'època, com el Centre Excursionista de Catalunya (1915), del qual havia estat membre fundador, i l'Ateneu Barcelonès (1926-1928); d'altra banda, va ser membre de la comissió tècnica que convocà el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) i autor, entre d'altres volums, d'uns *Croquis pirinencs* (1896), elogiats per Josep Pla a l'article «Tres grans escriptors de muntanya: Bosch de la Trinxeria - Vayreda - Massó i Torrents» (publicat dins *Caps-i-puntes, Obres completes* 43, 1983) i reeditats per Josep Carner el 1921. Al costat de l'activitat investigadora que tot seguit perfilarem, també cal citar el seu mestratge als Estudis Universitaris Catalans i a l'Escola de Bibliotecàries.

Com a investigador, destaquen indubtablement les edicions de textos catalans medievals, la catalogació de la tradició manuscrita de la literatura catalana d'aquest període i els estudis sobre la recepció dels trobadors a Catalunya. És aquest darrer aspecte que ocupa un lloc central en el volum ressenyat. Meritxell Simó hi recupera l'extens article «La cançó provençal en la literatura catalana», un dels treballs cabdals de Massó, publicat originalment al primer volum de la *Miscel·lània Prat de la Riba* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1923), tot anotant-lo exhaustivament, i demostrant el rigor i la validesa que encara tenen actualment les seves contribucions, amb el propòsit, diu l'autora, de «fer més profitosa la seva consulta» (p. ix).

En tots tres àmbits de recerca, profundament entroncats entre ells, Jaume Massó i Torrents exhibeix el mateix rigor, atenció a les novetats europees i caràcter innovador. Només veient-ne el conjunt i posant-los en el context de tota la seva activitat ens permeten de fer-nos una idea de l'excel·lent contribució que representen. L'edició de la traducció catalana del *Decameró* (1910, en col·laboració amb Raymond Foulché-Delbosc), o la de les poesies de Jordi de Sant Jordi (1902) denoten, en primer lloc, l'interès de Massó per posar a l'abast els textos en català considerats com a clàssics, tot seguint les directrius del projecte esbossat per Milà i Fontanals a finals del segle XIX (com recorda Cerdà, 2013, p. 151-153) i recollint les tendències de la filologia europea des de mitjans d'aquell segle. A l'hora de valorar-ne la importància no ens hem d'aturar, però, en l'aportació a l'estudi d'aquests textos prèviament de difícil lectura, sinó que cal subratllar especialment que els dos treballs de Massó en fan el precursor de les edicions crítiques dels textos catalans antics que van anar apareixent en les dècades següents, acompanyades només (com puntualitza Pujol, 2013, p. 229), pocs anys després, de la d'Ausiàs March a càrrec d'Amadeu Pagès (1912-14) i les diverses edicions de Ramon Miquel i Planes, la primera, de Joan Roís de Corella, del 1913.

Tanmateix és sobretot en l'estudi dels manuscrits que transmeten la literatura catalana medieval que Massó va fer la contribució més destacada i en molts punts encara insuperada. Modestament, presentava la *Bibliografia dels antics poetes catalans* (Barcelona: IEC, 1914) com un instrument per facilitar la

tasca dels editors i també com el primer pas del *Repertori* que ja preparava. Va ser, però, un treball fundacional que encara avui és un primer pas imprescindible per a la recerca sobre els cançoners catalans. El catàleg de manuscrits, acompanyat d'una breu descripció codicològica, proporciona una llista de les obres catalanes (tot incloent-hi els poemes trobadorescos) que contenia cadascun. Hi inclogué, separats, els cançoners de mà catalana i els de tradició trobadoresca que copien trobadors catalans, afegint-hi també fragments o manuscrits que contenen majoritàriament obres en prosa, impresos i tractats gramaticals i poètics. El primer volum de l'anunciat *Repertori de l'antiga literatura catalana*, corresponent a la poesia, va aparèixer el 1932, completant amb fitxes més extenses per a cada autor i obra els materials publicats al treball anterior, amb algunes petites correccions a les dades de la *Bibliografia*. Un dels exemples més clars de la utilitat i la importància d'aquests dos treballs la trobem al sistema de sigles que Massó assignà a cada manuscrit a la *Bibliografia* (seguint el model de Karl Bartsch al *Grundriss zur Geschichte der provenzalischen Literatur* del 1872 per als cançoners trobadorescos), reprès amb lleugeres modificacions al *Repertori*, i que avui és el sistema de referència indiscutible.

Massó era, doncs, ben conscient de la importància de l'estudi dels manuscrits per a la interpretació dels textos catalans medievals i de la necessitat de tenir en compte la producció dels trobadors per estudiar aquests orígens. Tot i l'aparença instrumental i descriptiva dels treballs bibliogràfics no se li escapava tampoc la mena d'estudi que calia fer dels cançoners, més enllà del cens de les obres copiades per tal d'editar-les. És evident també la imbricació que atorga als trobadors en la cultura catalana i el seu interès per la lírica del segle XIV, que no vol desatendre i de la qual en mostra la vitalitat. Tots aquests elements són presents a «Riambau de Vaqueres en els cançoners catalans» (*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1, 1907), on ja posava el cens de cançoners al servei de futures edicions i proposa també editar els poetes considerats tolosans i la poesia francesa copiada a Catalunya per tal de poder emprendre amb garanties l'estudi (que encara avui esperem) de «les diverses influències que ha sofert en el transcurs dels sigles la producció poètica de la nostra terra» (p. 461). En aquesta mateixa línia, «La cançó provençal en la literatura catalana», com ja assenyala Simó (p. xiv), aporta una perspectiva de conjunt a l'estudi de la recepció dels trobadors a Catalunya, aprofitant tant l'anàlisi de la circulació manuscrita com de les citacions inserides en altres obres literàries. Els estudis de Massó segueixen, doncs, les tendències més modernes del moment, com feien les seves edicions, i plantegen alguns problemes i programes de recerca que només cent anys més tard comencem a encarar, tot proporcionant eines per aprofundir-ne l'anàlisi (vegeu en aquest sentit Martí, 2014).

Tot i l'espectre ampli i el caràcter capdavanter del conjunt d'activitats evocades, les múltiples facetes que configuren el seu perfil com a intel·lectual no sempre s'han tingut en compte en la seva justa mesura, ni la figura de Massó i Torrents gaudeix de la difusió que es mereixeria fora d'àmbits especialitzats. Esperem que treballs com el ressenyat o la recent monografia d'Albert Balcells (2013), tot seguint uns pocs estudis més antics com els homenatges de Jordi Castellanos (1996), sobre la seva obra literària i activitat d'editor, i de Manuel Jorba (1996), sobre la seva tasca d'impulsor de la recerca bibliogràfica, de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Biblioteca de Catalunya contribueixin a dibuixar l'abast del seu paper d'artífex de la cultura catalana. I, sobretot, esperem que semblances intel·lectuals com aquestes aconseguixin atorgar-li el reconeixement que es mereix al costat d'altres prohoms de la cultura de l'època, contemporanis i col·laboradors seus, avui molt més coneguts, com ara Ramon Casas, cofundador de *L'Avenç*, Pompeu Fabra, company d'excursions, o Jordi Rubió i Balaguer, deixeble als Estudis Universitaris Catalans, per citar-ne només tres (sobre la relació entre Rubió i Massó, vegeu Massot, 2005). Jaume Massó i Torrents va rebre nombrosos homenatges en vida, innumbrables esments en memòries i escrits dels seus companys i deixebles; en canvi, entre l'escassa bibliografia sobre la seva contribució a la cultura catalana, cap treball no recull i articula tota la varietat dels seus interessos i aportacions. Seria el moment de retre-li aquest just homenatge un segle després.

El llibre de Meritxell Simó s'obre, doncs, ben justament, amb un breu perfil biogràfic de Massó i Torrent (p. ix-xi) que posa en perspectiva la seva tasca filològica i n'esbossa el context històric i cultural. L'abast de la seva recerca es completa en la introducció (p. xiii-xv), on es presenten les seves contribucions, situades en el context de l'època, com el primer graó dins d'una breu ressenya dels treballs més

importants per a l'estudi dels trobadors a Catalunya, la seva recepció i influència. Vistes les mancances de les publicacions existents sobre Massó i Torrent, el lector no pot deixar de lamentar que aquestes pàgines no siguin força més extenses, amb un aparat de notes i una compilació bibliogràfica semblant a les que acompanyen la resta del volum. El lament no és en absolut un retret, ja que omplir aquesta llacuna hauria augmentat la feina ja molt considerable de preparació d'aquest volum que, com veurem, deu haver estat difícil i onerosa.

Les pàgines que segueixen la valoració dels treballs de Massó converteixen la introducció en un estat de la qüestió dels tres aspectes que l'estudiós s'havia proposat com a objectius, és a dir, el cens de les citacions de trobadors en poetes catalans, dels poemes trobadorescos (o associats amb els certàmens de Tolosa) presents als cançoners catalans i de la presència directa de poemes trobadorescos en altres obres. En aquest sentit, els apartats en què Simó divideix la introducció (la recepció de la lírica trobadoresca, els repertoris i les bases de dades, els cançoners, els poemes narratius amb citacions líriques) ofereixen la possibilitat, encara que en un espai limitat, de construir un discurs més articulat a partir de les dades actualitzades que s'acumulen a les notes. No obstant això, les fitxes a la base d'aquest estat de la qüestió crític acaben encomanant-li un estil més condensat que discursiu, sovint més descriptiu que interpretatiu, i empenyen l'autora a recórrer aquí també a notes dilatades que fragmenten l'exposició. Es dona compte en aquestes pàgines dels aprofundiments recents en alguns dels aspectes apuntats per Massó en l'estudi de la lírica occitanocatalana, des de la pervivència de les relacions culturals entre Catalunya i Occitània, a les novetats en la compilació de repertoris lírics i les dades aportades pels estudis monogràfics de diversos cançoners que, gairebé cent anys després, s'han començat a dur a terme. Explícitament, el nucli al qual es dedica més atenció és el dels poemes amb insercions líriques, ja que va ser un aspecte molt innovador del treball de Massó i correspon als interessos de recerca previs de l'autora (que també desenvolupa sovint en l'aparat de notes). El cos del treball, com s'havia anunciat, reproduïx l'article de Massó (p. 3-206) i el completa amb 534 notes, algunes de gran extensió, que acaben ben bé doblant el gruix del text original, una bibliografia ben triada i molt actualitzada (p. 207-249) i una actualització de la llista de noms, topònims i obres que apareixia a l'obra original (p. 251-263).

La idea de posar en circulació el clàssic treball «La cançó provençal en la literatura catalana» per subratllar la importància de la tasca de Massó i Torrents i la validesa de molts dels seus pressupòsits, tot completant la seva recerca sense desvirtuar-la és, no cal dir-ho, excel·lent i el resultat, convé dir-ho també d'entrada, és un volum extremament útil que ofereix molt més encara que no promet el títol i la premissa. No es tracta d'una mera correcció i ampliació de les dades aportades per Massó (que ja hagués estat una feina àrdua i meritòria), sinó que hi ha notícies tant de detall com de gran abast extretes d'una lectura atenta i crítica d'un llistat bibliogràfic molt extens de les publicacions d'aquests darrers cent anys, incloent i prioritzant els treballs més recents. Així, al servei de la consulta dels materials oferts per Massó, Simó no es limita a completar les notes de Massó amb detalls que a l'època no es consideraven necessaris (com ara la signatura completa de tots els manuscrits esmentats o el número que correspondria a trobadors i poemes trobadorescos en el sistema Pillet-Carstens, afegint-hi el del repertori de Parra per als poemes catalans) i de remetre a les noves edicions i estudis sobre els autors i obres citats per Massó, sinó que en fa una síntesi crítica sovint molt detallada en els aspectes rellevants. Trobem correccions i afegits a propòsit de les datacions i atribucions dels textos o la identificació dels personatges, fruit de nous estudis, però Simó també afegeix notes sobre nocions que la crítica ha discutit (com ara el terme *provençal* a la primera nota), espigola particularment les notícies de la recepció catalana dels trobadors esmentats o reprèn qüestions interpretatives que van molt més enllà del detall (per exemple, la reinterpretació del suposat buit cultural i literari a la primera meitat del segle XIV). Tal com es proposava aquest volum, la lectura del conjunt de les notes palesa la validesa de les premisses del discurs de Massó i també acaba donant força elements per construir una nova visió de la lírica trobadoresca a Catalunya i del seu paper en la lírica catalana medieval: és, doncs, una eina i un estímul de primer ordre per a continuar la recerca en aquest àmbit.

Ara bé, tot i el pal·liatiu parcial que suposa l'índex de noms i la discussió introductòria, les llargues i denses notes es mereixerien sovint un altre context on les rigoroses síntesis de Simó tinguessin més

visibilitat, espai per desenvolupar-se i facilitat de consulta. Això és especialment evident quan, en alguns casos, els excursos, sempre valuosos i interessants, es reparteixen entre diverses notes per mantenir el lligam amb els punts del treball de Massó a què fan referència. A banda de les dades estrictament relacionades amb el text de Massó en el cas dels trobadors de forta presència a Catalunya, per exemple, en algunes notes s'hi afegeixen altres detalls, tots interessants, però inevitablement fragmentats o, ocasionalment, repetits. Per citar un cas concret, més fàcil de resumir que altres de més rellevants: la nota 94 (p. 49), a propòsit del trobador Cerverí com a autor de poemes amb citacions trobadoresques, esmenta la voga de la dansa i la importància d'aquest gènere al Cançonet de Ripoll i als poemes de Sant Joan de les Abadesses; tant la dansa com sobretot aquests reculls apareixen citats en diverses ocasions, ja des de la introducció, tractant-ne aspectes afins o complementaris, però és impossible reunir totes les dades que n'ofereix el volum ni preveure on es tractaran, ja que no formen part del discurs inicial de Massó.

Sobretot pel que fa a les dades incorporades, el fet de no haver intervingut en absolut sobre el text de Massó fa molt difícil, per no dir impossible, mantenir la coherència en l'exposició: per exemple en el cas dels manuscrits que Massó no va tenir en consideració (com ara el cançon V, p. 125, que Massó només cita, fora del llistat, per dir que no se n'ocuparà) o no coneixia (recollits a la nota 228, que ocupa les p. 122-124 sense punts i apart) les noves aportacions no queden al mateix nivell dels altres manuscrits tractats sinó condensades (o de vegades amagades) en nota. No hi ha una solució perfecta per evitar aquests entrebancs a la lectura i consulta de les aportacions de Simó sense desvirtuar la intenció de partida, ben defensable, de mantenir la integritat del treball de Massó. Corroboren aquesta dificultat treballs de característiques semblants, com ara l'actualització de 1993 a cura de Lino Leonardi del clàssic repertori de D'Arco Silvio Avalle, *I manoscritti della letteratura in lingua d'oc*, o l'actualització de la *Bibliographie der Troubadours* d'Alfred Pillet i Henry Carstens que representa la base de dades *Bibliografia elettronica dei trovatori* d'Stefano Asperti (www.bedt.it). Mentre en el primer cas els afegits en nota es complementen amb intervencions (degudament marcades amb claudàtors) sobre el text d'Avalle, el segon s'enfronta, entre d'altres problemes, a un cas particularment intractable: atès el caràcter de referència indiscutible del sistema de numeració d'autors i obres de Pillet-Carstens, s'opta per mantenir-lo intacte malgrat les moltes esmenes que gradualment requereixen les dades, per exemple la nova atribució d'alguna peça a un altre trobador (que correspondria, per tant, a un altre número de referència).

La dificultat més gran per a recuperar la gran quantitat i varietat d'informacions incorporades al treball de Simó i treure'n profit prové de les limitacions de l'índex que clou el volum. D'una banda, manca un índex de manuscrits: encara que l'estructura de la part central de l'obra de Massó el fa semblar superflu, s'hi incorporarien els manuscrits que desconeixia i també facilitaria la localització dels esments en nota, sobretot perquè hi ha notícies abundants i molt rellevants a propòsit de detalls de la presència dels trobadors en la tradició manuscrita fora de l'apartat II, de buidatge de cançoners. Quedaria més clar també, per exemple, que per als cançoners catalans siglats pels romanistes als quals Massó també havia assignat una sigla preval la denominació de la romanística arreu del volum (això s'adverteix a la nota de cada cançoner en l'apartat II del treball, però la majoria ja havien estat esmentats abans). De l'altra, l'índex final de noms, topònims i obres, tot i que reprèn i completa el de Massó, a més de no prendre en consideració els manuscrits, no desglossa tampoc les peces de cada autor (només inclou, sense indicar-ne l'autor ni tornar a llistar les planes a l'entrada de l'autor corresponent, les que es coneixen amb un títol) i només assenyala la pàgina de les referències, sense fer explícit si se'n tracta en nota o quina (cosa que seria realment còmoda, atesa la densitat d'algunes notes). És evident, finalment, que com qualsevol obra d'aquesta magnitud el volum ressenyat no deixa de presentar alguns errors, en general de calibre molt menor (per citar només un sol exemple, es dona com a data del *Doctrinal* de Cornet el 1341, que és la del *Glossari* de Castellnou on s'ha conservat el text cornetià). Són menys excusables, en canvi, algunes mancances de revisió editorial, més molestes que altra cosa, sobretot inconsistències en el format del text, o errors en el text original de Massó i Torrents, sens dubte provocats per l'escaneig.

Aquestes mancances i els problemes d'organització dels materials, sovint de difícil solució com

hem apuntat, no desmereixen el caràcter utilíssim, rigorós i molt necessari d'aquest treball, una contribució substancial a l'estudi dels trobadors a Catalunya i de la tradició lírica catalana, un excel·lent punt de partida per a ulteriors treballs en aquest àmbit i un volum molt adequat i valuós per a la col·lecció «Corpus de Troubadours» de l'Institut d'Estudis Catalans, recentment encetada.

Miriam CABRÉ
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona

Referències bibliogràfiques

- ALTARRIBA, Núria (2013): «Jaume Massó i Torrents, 150 anys del seu naixement», *El blog de la Biblioteca de Catalunya*, 2 de novembre de 2013, <http://www.bnc.cat/El-Blog-de-la-BC/Jaume-Masso-i-Torrents-150-anys-del-seu-naixement>
- BALCELLS, Albert (2013): *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De L'Avenç a l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: IEC.
- CASTELLANOS, Jordi (1996): «Homenatges I: Massó i Torrents: el combat per la cultura», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, curs 1994-95*, p. 137-146.
- CERDÀ, Jordi (2013): «L'edició en la història de la cultura i de les idees», *Models i criteris de l'edició de textos*, coord. Víctor MARTÍNEZ-GIL. Barcelona: UOC, 2013, p. 137-175.
- JORBA, Manuel (1996): «Homenatges II», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, curs 1994-95*, p. 147-152.
- MARTÍ, Sadurní (2014): «Cançoners DB. A New Research Tool for The Study of Medieval Catalan Songbooks», *Digital Philology* 3.1 (spring), 24-42.
- MASSOT, Josep (2005): *Jordi Rubió i Balaguer, Semblança Bibliogràfica*. Barcelona: IEC.
- PUJOL, Josep (2013): «L'edició de textos catalans medievals», *Models i criteris de l'edició de textos*, coord. Víctor Martínez-Gil, Barcelona: UOC, p. 177-247.
- SOLER, Abel (2013): *El corsari Jaume de Vilaragut i la donzella Carmesina. El cavaller que inspirà el «Tirant lo Blanc»*. València: Institució Alfons el Magnànim; Diputació de València (Estudis Universitaris, 133), 2 vols., 981 p.

L'autor (Albaida, 1972), historiador medievalista, ha dedicat els últims anys, per encàrrec de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, a preparar una extensa col·lecció documental de l'escriptor Joan Roís de Corella, que ara tot just ha aparegut publicada; alhora, donava a conèixer diversos articles que han aportat interessants novetats sobre la vida d'un altre home de lletres, Joanot Martorell. És conegut el debat, iniciat per Jaume Torró Torrent i contestat per part d'Agustín Rubio Vela, que ha sotmés a examen recentment la qüestió no aclarida de l'últim període de la vida de Joanot, que són els anys que dedicà a la redacció de la seua monumental novel·la. Les recerques d'Abel Soler Molina han ajudat a centrar més aquest punt, documentant el que s'havia cregut sempre: el cavaller, derrotat ell mateix per la ruïna del seu patrimoni, romania probablement retirat a la casa familiar de la plaça de Sant Jordi (abans de Vilaragut, l'actual de Rodrigo Botet) de la ciutat de València, llavors propietat de Damiata, la seua germana; en els afanyos literaris degué trobar llavors un bàlsam —en el món de l'ideal— contra l'amargor de les aspiracions de la seua vida vençudes per *la noïble fortuna*.

És cosa de plànyer, a aquest efecte, que la hipòtesi del professor Torró, ara descartada sobre base documental, de la residència del cavaller Martorell aquell temps a Barcelona en el seguici de l'infant Carles d'Aragó, príncep de Viana, haja estat elevada temeràriament a la categoria de veritat establerta (Jaume Roig, *Espill*, ed. d'A. Carré, 2014, 7) en una col·lecció literària prestigiosa, amb ofensa de la crítica històrica.